

АВТОРИ

Лук'яненко Дмитро — передмова (співавтор); 1.5 (співавтор); 3.2; 5 (співавтор)
Чужиков Віктор — передмова (співавтор); 1.1; 1.5 (співавтор); 3.3 (співавтор); 5 (співавтор)
Вожняк Міхал Габрієль — 1.2; 1.7; 1.8; 2.1; 2.2; 2.3; 2.4; 2.5; 4.4; 4.8
Антонюк Лариса — 3.4 (співавтор)
Баль-Вожняк Тереза — 4.9
Бойко Маргарита — 4.13 (співавтор)
Болонек Ришард — 2.6 (співавтор)
Гаврилишин Олег — 4.15
Гончарук Андрій — 4.6 (співавтор)
Гопкало Лариса — 4.13 (співавтор)
Добія Мечислав — 1.6
Льницький Денис — 4.10
Каленюк Ірина — 4.11
Калішук Ева — 4.5
Клеер Єжи — 4.1
Мікула Надія — 4.12
Олефір Анна — 3.5 (співавтор)
Панченко Євген — 3.1
Поручник Анатолій — 4.2 (співавтор); 5 (співавтор)
Савчук Володимир — 4.3
Сацик Володимир — 3.4 (співавтор)
Сіденко Світлана — 1.4
Стемпень Кінга — 4.7
Столярчук Ярослава — 4.2 (співавтор)
Татаренко Наталія — 3.6
Токарські Томаш — 4.14
Федірко Наталія — 3.3 (співавтор)
Федірко Олександр — 3.3 (співавтор)
Фірішт Даріуш — 2.6 (співавтор)
Циганкова Тетяна — 3.5 (співавтор); 4.6 (співавтор)
Яблонський Лукаш — 1.3

Переклад з польської Л. М. Бондарчук, А. С. Міхалєвич

3.4. ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЯКІСНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ (ЛАРИСА АНТОНЮК, ВОЛОДИМИР САЦИК)	333
3.4.1. Теоретичні засади дослідження якісного економічного зростання	333
3.4.2. Напрями модернізації економіки України	338
3.4.3. Висновки	348
3.5. СУЧАСНА ТОРГОВЕЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ (ТЕТЯНА ЦИГАНКОВА, АННА ОЛЕФІР)	349
3.5.1. Вступ	349
3.5.2. Адаптація торговельної політики України до вимог СОТ	351
3.5.3. Захист національного виробника	354
3.5.4. Захист інтелектуальної власності і стандартизація	359
3.5.5. Висновки	361
3.6. ПОЗИЦІОНУВАННЯ УКРАЇНИ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ЕКОНОМІЦІ (НАТАЛЯ ТАТАРЕНКО)	369
3.6.1 Вступ	369
3.6.2. Імплікації успадкованої структури матеріалістичної економіки	370
3.6.3. Імплікації структурних змін національної економіки	372
3.6.4. Імплікації транскордонного руху капіталу	377
3.6.5. Імплікації асиметричності зовнішньоекономічних відносин	380
3.6.6. Висновки щодо вдосконалення економічної стратегії України	390
Розділ 4 МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ КОНВЕРГЕНЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ	394
4.1. ПОЛЬЩА — УКРАЇНА: МОЖЛИВОСТІ СПІВПРАЦІ У СВІТЛІ РЕАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ (ЄЖИ КЛЕЕР)	394
4.1.1. Вступ	394
4.1.2. Вихідні засади	394
4.1.3. Ефекти трансформації	397
4.1.4. Економіка та її структура	400
4.1.5. Яке майбутнє?	404
4.2. СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО ТА ДВОСТОРОННІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ І ПОЛЬЩІ (АНАТОЛІЙ ПОРУЧНИК, ЯРОСЛАВА СТОЛЯРЧУК)	415
4.2.1. Вступ	415
4.2.2. Асиметрія торговельного співробітництва України і Польщі та меха- нізми її усунення	415
4.2.3. Диверсифікація інвестиційно-виробничого співробітництва України та Польщі	428
4.3. СЕКТОРАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ КОНВЕРГЕНЦІЇ (ВОЛОДИМИР САВЧУК)	440
4.3.1. Вступ	440
4.3.2. Передумови розвитку двостороннього співробітництва	441

Дослідження ОЕСР (Потенціал України та..., 2008, с. 18) стверджує, що до 2003 р. скорочення пропозиції робочої сили в Україні, спричинене більш активною реструктуризацією підприємств, позитивно впливало на зростання продуктивності праці та рівень завантаження виробничих потужностей. Проте можливості підтримувати високі темпи зростання продуктивності праці за рахунок цих факторів завершуються, і у довгостроковій перспективі в Україні першочергово знадобиться стимулювати інвестиції та інновації, покращити інституційну та законодавчу складові підприємницького середовища, забезпечити умови для розвитку вільної конкуренції.

3.3.4. Висновки

Вирішення проблеми компенсаційного характеру економічного зростання в Україні та покращання його якості можливе лише за рахунок зміни, по-перше, структури факторів виробництва, з наданням переваги підвищенню рівня науково-технічного прогресу, інвестицій в основний і людський капітал, інновацій; по-друге, структури галузей виробництва, з акцентом на випереджальному розвитку наукомістких галузей з високою доданою вартістю, а також секторів, що продукують сучасні технології; і, по-третє, соціальної структури економіки в напрямі подолання високої диференціації доходів та встановлення справедливого розподілу національного доходу.

З метою відходу економіки України від сировинного типу до конкурентоспроможної та індустріально розвинутої на сучасній технологічній базі моделі господарювання постає необхідність її прогресивної структурної перебудови на користь наукомісткого виробництва. Однак, як свідчить досвід останніх років не лише в Україні, а й в інших країнах СНД (Хубиев К., 2005), економічна політика та обслуговуюча її законодавча база не в змозі забезпечити фінансову диверсифікованість на користь високотехнологічних галузей, навпаки, вона прискорює структурні зрушення вбік сировинної орієнтації економіки, підсилюючи її залежність від кон'юнктури світових цін на сировинні товари.

3.4. Тенденції та перспективи якісного економічного зростання в Україні

3.4.1. Теоретичні засади дослідження якісного економічного зростання

У цьому розділі розглядаються теоретичні засади якісного економічного зростання країн. Аналізується роль інноваційного чинника у забезпеченні високих життєвих стандартів і нарощенні міжнародної конкурентоспроможності країн — ключових інноваторів. Розглядаються тенденції, які склались за останні роки в інноваційній сфері в Україні. Обґрунтовано необхідність переходу національної економіки на інноваційний шлях економічного зростання.

Характерною ознакою розвитку світової економіки є його циклічність, багатовимірний прояв якої проявляється як у часових диспропорціях економічного зростання, так і непропорційному розподілі економічних благ між країнами. За

цих умов формування та реалізація урядами країн ефективної інноваційної політики заради забезпечення стійкого і якісного економічного зростання, ендогенної стабілізації ринкової кон'юнктури, мінімізації негативних наслідків циклічності та нарощення міжнародної конкурентоспроможності є пріоритетними завданнями в економічній політиці практично усіх держав світу.

За нинішніх умов глобалізації пріоритети розвитку людини та забезпечення високої якості життя населення є визначальними чинниками загальнолюдського розвитку. Жодній державі світу ще не вдавалось досягти високого конкурентного статусу без радикального підвищення життєвих стандартів та ефективних інвестицій у людський капітал. У динаміці основною умовою поліпшення якості економічного зростання країн є їхній інноваційний розвиток. Сучасна економічна наука виходить з того, що вирішальним фактором глобальних трансформацій є технологічний спосіб виробництва. Пришвидшення процесів дифузії інновацій, трансферу нових технологій у виробництво, загалом інноваційно-технологічних циклів відкриває широкі можливості для досягнення оптимального співвідношення між виробництвом, нагромадженням і споживанням, збалансування ринкової кон'юнктури у довгостроковому періоді, забезпечення ендогенного технологічного розвитку.

Авторський колектив, очолюваний американським дослідником Дж. Саксом, виходить з того, що лише на основі інновацій, враховуючи фактор глобальної конкуренції, є можливим досягнення міжнародних конкурентних переваг. Тому на особливу увагу заслуговує і глобальний індекс конкурентоспроможності країн — Global Competitiveness Index, який щороку визначається Всесвітнім економічним форумом (ВЕФ). Методологія ВЕФ базується на принциповому положенні, що за допомогою нових технологій і виготовлення на їхній основі нових видів товарів можна забезпечити сталі темпи економічного зростання та підвищувати добробут населення.

Дослідження показують, що одним із найважливіших та найбільш поширених на практиці індикаторів якісного економічного зростання у високорозвинених державах світу є величина приросту валового внутрішнього продукту на душу населення (Kuznets Simon, 1966, p. 1; Lucas Robert E., 1988, p. 3; World Economic..., 1996, с. 19). Саме тому кількісною ознакою глобальних економічних спадів (наприклад, 1982, 1991, 2001 pp.), згідно із методикою Міжнародного Валютного Фонду, є від'ємний приріст середньосвітового показника ВВП на душу населення. Його динаміка у короткостроковому періоді незначно відхиляється від класичних бізнес-циклів, але в довгостроковому відображає зміни якісних показників життя населення, що обумовлені такими чинниками, як інновації, ефективність та раціональність використання природних ресурсів і основних засобів, умови формування та відтворення людського капіталу. Однак у країнах, які розвиваються, та знаходяться на трансформаційному етапі свого розвитку, приріст ВВП на душу населення, враховуючи низький базовий його рівень порівняно із країнами високого конкурентного статусу, не може вважатися індикатором якісних економічних змін. Підвищення життєвих стандартів у такому разі можна оцінити насамперед за критерієм зменшення розриву у цих показниках (або зменшення макроекономічних диспропорцій), порівнюючи їх із високорозвиненими державами світу.

На нашу думку, якісне економічне зростання не може бути відображене якимось одним показником. Для цього необхідна цілісна система індикаторів, адже поліпшення життєвих стандартів супроводжується підвищенням не лише

ВВП на душу населення, а й таких показників людського розвитку, як продуктивність праці, рівень освіченості, очікувана тривалість життя тощо. Інші взаємозв'язки між зростанням ВВП та зміною параметрів людського розвитку було виявлено у дослідженні американського вченого В. Істерлі «Життя протягом зростання» (1999 р.). Вчений виявив, що із 81 індикатора людського розвитку, які аналізувалися, менше десятої частини поліпшується внаслідок економічного зростання. Така ж їх частка погіршується, а досить багато індикаторів не демонструють якогось значного взаємозв'язку із динамікою ВВП на душу населення (Easterly William, 1999). Ці результати є ще одним аргументом для збільшення кількості параметрів вимірювання якісного економічного зростання.

Окремі дослідники, такі як В. Томас, М. Дайламі, А. Дарешвар, Д. Кауфман, Н. Кішор, Р. Лопес, Я. Ван, пропонують оцінювати якість економічного зростання у контексті показників людського розвитку, а саме за такими критеріями, як зниження дитячої смертності, скорочення неписьменності серед дорослого населення, зростання тривалості життя (Якість економічного зростання..., 2002, с. 258). Альтернативний підхід, як відомо, розроблений у рамках «Програми розвитку ООН» (Human Development Report..., 2004, р. 258—259). Дана методика передбачає розрахунок індексу людського розвитку на основі трьох компонентних індексів: ВВП на душу населення, освіченості та охоплення населення освітою, очікуваної тривалості життя при народженні. Для обчислення зведеного індексу людського розвитку алгоритм передбачає розрахунок простої арифметичної компонентних індексів.

Отже, категорії якісного економічного зростання та міжнародної конкурентоспроможності країн є взаємодоповнювальними, оскільки у них однаково відображаються вихідні цілі досягнення високих життєвих стандартів і економічного розвитку на основі інновацій. З іншого боку, циклічний характер розвитку матеріально-технічної бази виробництва супроводжується проциклічними змінами доходів країн і, як наслідок, взаємно обумовлює циклічність їхнього економічного зростання та міжнародної конкурентоспроможності.

Важливість значення інноваційного процесу вперше узагальнив Й. Шумпетер, який уважав причиною розвитку економіки намагання отримати надприбутки, що утворюються за рахунок тимчасової монополії, яка виникає у зв'язку з упровадженням інновацій. Й. Шумпетер, як основоположник еволюційної теорії, нерівноважність оцінював як одну з основних умов розвитку. Учений трактував інновації як відхід від рутинної поведінки і стверджував, що вони неухильно приводять до порушення рівноваги.

Тісний взаємозв'язок динаміки інновацій зі зміною показників якісного економічного зростання країн підтверджується і в існуючих теоретичних моделях економічного розвитку. Так, базова неокласична модель економічного зростання, яка була розроблена лауреатом Нобелівської премії з економіки 1987 р. Р. Солоу, передбачає, що основним чинником якісних економічних трансформацій є технологічні зміни. Р. Солоу стверджував, що вони можуть бути представлені як переміщення дійсної кривої сукупної пропозиції у часі, які не пов'язані зі зміною використовуваних капіталу та праці. Згідно із розробленою вченим методологією статистичного оцінювання внеску тих чи інших факторів у економічне зростання (growth accounting), завжди існує так званий Солоу-залишок (Solow Residual), який відображає відносні технологічні зміни і показує середню продуктивність факторів (ТФП). Так, згідно із розрахунками Р. Солоу, екстенсивне підвищення продуктивності праці, за критерієм збільшення

виходу продукції в розрахунку на одну людино-годину, пояснює лише 12 % приросту інвестицій, а інтенсивне, за рахунок технологічних зрушень, — близько 87,5 % (The Gold book ..., 2002, р. 3—4). Технічний процес, нова технологічна база та можливості персоналу визначають близько 28 % приросту національного доходу країн. Таким чином, між економічними циклами та якісним економічним зростанням існує тісний взаємозв'язок. З одного боку, вищі показники ТФП характеризують нарощення потенціалу національних економік розвиватися на інноваційній основі, з другого — їхнє зростання здійснюється хвилюподібно, зі значними коливаннями, які своєю чергою і зумовлюють циклічність.

Дослідження, які були виконані на основі трифакторних неокласичних моделей економічного зростання з використанням значних статистичних масивів даних, у різні періоди часу давали часто незбіжні, однак достатньо високі оцінки внеску інноваційних зрушень (за критерієм ТФП) у зростання економіки країн. Такі видатні економісти, як М. Абрамович, Р. Солоу, Дж. Кендрик, Е. Денісон, оцінювали внесок СПФ у зростання ВВП США відповідно на рівні 48, 49, 40 та 46 % (Abramovitz M., 1956, p.8; Solow Robert M., 1957, p. 315—316; Kendrick John W., 1961, p. 84—85; Denison Edward F., 1985, p. 87—113). Однак основним недоліком розроблених неокласичних моделей є вихідне припущення того, що інноваційний розвиток країн залежить виключно від фактора часу і недостатньо пов'язаний із процесами, що відбуваються у межах економічної системи, яка моделюється. Такі положення узгоджуються і з дослідженнями нових класичної та кейнсіанської економічних теорій, які доводять, що рівень середньої продуктивності факторів може відхилятися від реального внеску фактора технологічних змін. При цьому розбіжності в показниках економічного зростання, які виникають, науковці інтерпретують головним чином як додатковий вплив людського капіталу.

Протягом останнього десятиріччя у світовій економічній літературі опубліковано низку якісно нових теоретичних моделей, у яких здійснено спроби обґрунтувати ендегенну природу технологічних змін, які індукують зростання економіки на інноваційній основі. Згідно із цими теоріями, технологічні зміни трактуються як результат проведених економічними агентами наукових досліджень та розробок, які прагнуть (агенти) максимізувати свій прибуток протягом тривалого періоду часу. Принципова відмінність цих моделей від неокласичних полягає у тому, що їх виробнича функція у тій чи іншій формі містить нову складову — людський капітал, який характеризує обсяги наукових знань і практичного досвіду, що накопичені людьми в процесі навчання та безпосередньо виробничої діяльності. Так, Нобелівський лауреат Р. Лукас у праці «Механізм економічного розвитку» (1988) стверджував, що людський капітал, подібно до природного та основного, є окремим фактором економічного зростання, його акумулювання та ефективного використання є передумовою підвищення життєвих стандартів. Отже, визначальним чинником радикальних інноваційних зрушень у світовій економіці є інвестиції у людський капітал. Такі економісти, як Р. Нельсон, Е. Фелпс, П. Ромер, П. Агіон, П. Хоуїт, у своїх працях також доводять, що людський капітал є вирішальним фактором радикальних інноваційних зрушень і технологічних нововведень (Nelson R., Phelps E.; Romer P.; Aghion P., Howitt P., 1998). Зокрема, економетричний аналіз моделей економічної динаміки стосовно рівноважної траєкторії зростання економіки країн, для якої рівень споживання, нові знання, випуск продукції та витрати капіталу збільшуються за експонентою із постійною швидкістю, дозволило американському досліднику

П. Ромеру математично довести гіпотезу, що темпи економічного зростання перебувають у прямій залежності від інвестицій у людський капітал.

Світовий банк та інші міжнародні організації досліджують основні риси економіки знань та фактори, які впливають на пришвидшення зростання. Так, у звіті Світового банку «Знання для розвитку» основна увага приділена наступним складовим економіки знань: інформаційній інфраструктурі, інституціям, інноваціям та освіті і встановлено, що країни можуть значно пришвидшити темпи зростання економіки за рахунок підвищення рівня освіти, забезпечення відкритості у міжнародній торгівлі та створення інфраструктури телекомунікацій. Отже, високий рівень освіти, відкритість економіки та розвинута інформаційна інфраструктура забезпечують збільшення ВВП на душу населення (за рік) майже на 4 %. Однак очевидним є те, що освіта без сприйнятливості до інновацій та поповнення знань не зумовлює економічного зростання. Стає зрозумілим, що постіндустріальне суспільство — це суспільство знань, де засобом підвищення добробуту населення будь-якої країни стають знання, набуті завдяки безперешкодному доступу до інформації і вмінню з нею працювати. У зв'язку з цим система підготовки кваліфікованих кадрів набуває стратегічного значення та стає інструментом забезпечення високої міжнародної конкурентоспроможності країни.

Також заслуговують на увагу результати наукових досліджень ролі міжнародної торгівлі, які були проведені Дж. Гросманом (Прінстонський університет) і Е. Хелпманом (Університет Тель-Авіва). Їхня модель враховує можливість переливу капіталів для фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) і передбачає, за наявності відповідних умов, формування транснаціональних корпорацій з наближенням економіки країн до рівноважної траєкторії зростання. Загалом, теоретичні висновки вчених щодо ендегенного технологічного розвитку підтверджуються на практиці у вигляді широкомасштабних програм міжнародного наукового співробітництва, поширення нових організаційних форм технологічної кооперації.

Успішний досвід країн — ключових інноваторів показує, що все більше наукових розробок здійснюється підприємницьким сектором і передусім великими корпораціями, які займаються організацією, фінансуванням та комерціалізацією досліджень фундаментального і прикладного характеру, розробленням масштабних наукомістких проектів, глобальним скануванням нових ідей шляхом організації наукових центрів у різних державах світу. Разом з тим, відносно скорочення питомої ваги державних витрат на НДДКР не є свідченням зменшення ролі держави у науково-технологічній сфері. Активізація державного регулювання, що комбінується зі скороченням його прямої участі у виконанні НДДКР, — закономірний процес, загальна тенденція, яка властива економіці усіх високо-розвинених держав світу. Вона зумовлена, перш за все, удосконаленням фінансових механізмів, систем організації та управління інноваційними процесами, розбудовою ефективних національних інноваційних систем, як «структурно-функціонального профілю нації, закладеного в основу взаємозв'язку технологічних інновацій та економічної діяльності» (за визначенням А. Лундвала, К. Фрімена та Й. Парка) (Yong-Tae Park. A, 1999, p. 52). Крім того, розвиток національних інноваційних систем та їх інтеграція у глобальну інноваційну систему створюють запас технологічної міцності країн, який уособлює в собі інноваційні конкурентні переваги, сприяє підвищенню тренду якісного економічного зростання та елімінуванню негативних наслідків циклічності.

Більшість економістів, які вивчають закономірності науково-технічного прогресу, вважають збільшення фінансування наукової діяльності позитивним фактором економічного зростання. Американський вчений Ф. Шерер сформулював «природний закон технічного прогресу», згідно з яким витрати на НДДКР у кожній окремій країні повинні зростати випереджувальними темпами порівняно з виробництвом ВВП. При цьому оптимальне ресурсне забезпечення науки має становити 3 % ВВП.

3.4.2. Напрями модернізації економіки України

З метою подальшого аналізу довгострокових тенденцій зміни якісного економічного зростання нами була досліджена за період 1870—2005 рр. динаміка показників людського розвитку у високорозвинених державах світу (Канада, Франція, Німеччина, Італія, Японія, Великобританія, США) та в Україні. До уваги бралися такі показники, як ВВП на душу населення (тис. дол., в цінах і за паритетом купівельної спроможності валют 2000 р.), рівень освіченості населення (відсоток дорослого населення, що має освіту, і охоплення освітою населення) та очікувана тривалість життя при народженні (років) (рис. 3.6).

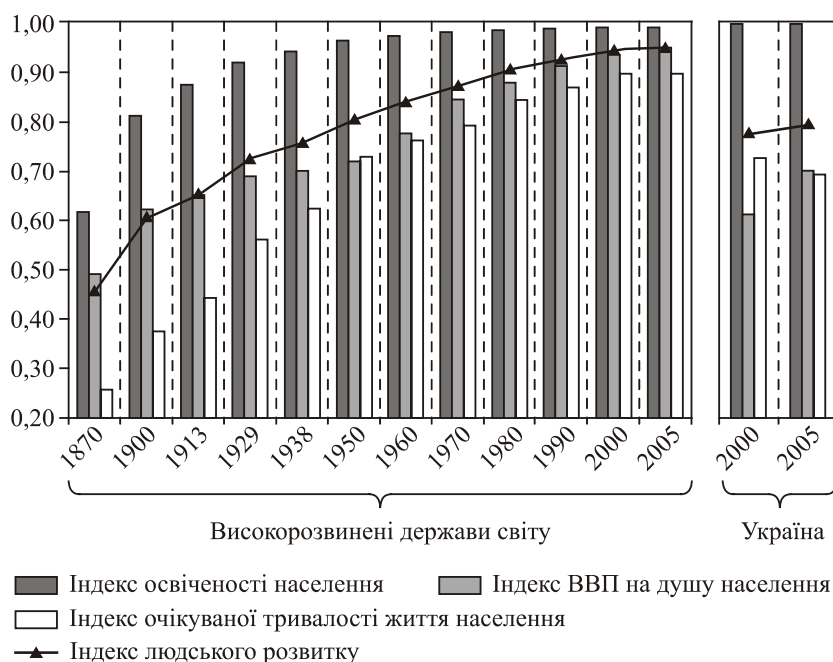

Рис. 3.6. Динаміка індексів людського розвитку у високорозвинених державах світу (середні показники) та в Україні, 1870—2005 рр.

Побудовано авторами за даними: 1870—1990 рр. — Crafts Nicholas, 2000; 2000—2005 рр. — Human Development Report, 2004; 2005; Доклад о развитии..., 2007.

Для оцінювання довгострокових тенденцій якісного економічного зростання було розраховано основні параметри динаміки індикаторів людського розвитку,

зокрема їхні рівні до обраної бази порівняння (значення показників станом на 1870 р.) та ланцюгові темпи приросту. Як метод елімінування короткострокових флуктуацій компонентних показників, передусім ВВП на душу населення, статистичні ряди відповідних даних представлені із деяким часовим інтервалом. Таким чином, їхня зміна відображає лише довгострокову тенденцію зростання, а короткострокові спади згладжуються.

Нарощення якісного економічного зростання у високорозвинених державах світу, починаючи із 1870 р., пов'язане передусім із промисловою революцією, яка зумовила, поряд із радикальними інноваційними зрушеннями в економіці країн, суттєве удосконалення господарського механізму і на цій основі — загальне підвищення життєвих стандартів (про що свідчить збільшення показників очікуваної тривалості життя населення та рівня його освіченості). Аналіз динаміки відповідних показників у цих країнах за період 1870—2005 рр. дозволяє зробити висновок, що основний приріст індикаторів людського розвитку, таких як індекси освіченості населення та очікуваної тривалості життя, спостерігався протягом 1870—1950 рр. Якщо детальніше аналізувати ВВП на душу населення у США, у його довгостроковій динаміці можна чітко виділити лише один завершений цикл (що відповідає періоду 1870—1938 рр.), нижня поворотна точка якого відбиває негативні наслідки Великої депресії 1929—1933 рр. Середнє значення цього показника протягом 1870—1938 рр. становить 7,8 тис. дол., протягом періоду 1938—2000 рр. — 21,8 тис. дол., станом на 1870 р. — 2,5 тис. дол., 2004 р. — 38 тис. дол. Велика депресія 1930-х рр. обумовила також значні абсолютні спади ВВП на душу населення у Канаді, Японії, Німеччині. Таким чином, інтенсивне нарощення ВВП на душу населення за період, що досліджується, незважаючи на тимчасові економічні спади, відображає істотне підвищення життєвих стандартів у країнах високого конкурентного статусу і нарощення їхньої міжнародної конкурентоспроможності протягом XIX—XX ст.

В Україні людський розвиток суттєво погіршився протягом першої половини 1990-х рр. Так, якщо у 1990 р. ІЛР становив 0,809, то в цілому за півтора десятиріччя країна понизила своє рейтингове місце із 45 до 76 (СРСР загалом належало у 1990 р. 26 місце зі 130 у рейтингу, значення показника становило 0,920). Якщо екстраполювати нинішні показники людського розвитку, то сучасний його рівень в Україні відповідає рівню 1940-х рр. у високорозвинених державах світу. Із цього випливає, що, займаючи лідируючі позиції у світі щодо рівня освіченості населення та охоплення його освітою, володіючи значним науковим потенціалом, наша країна значно програє багатьом іншим за рівнем якості життя.

Згідно з останніми даними, індекс людського розвитку в Україні у 2005 р. становив 0,788. Україна порівняно із попереднім роком поліпшила власну позицію на одне місце — із 77-го на 76-те зі 177 країн, які аналізувались. Однак, незалежно від тих змін, які відбулися, і відповідно до зайнятого рейтингового місця, наша держава продовжує належати до країн із середнім рівнем людського розвитку. Зокрема, за тривалістю життя вона уже поступається 11 державам світу, у яких цей показник перевищує 80 років, і посідає лише 110 місце у світовому рейтингу. Україна має високі показники письменності дорослого населення і загального охоплення освітою (індекс освіченості населення у 1,3 раза перевищує середньосвітовий).

Разом з тим, показник ВВП на душу населення є відносно невеликим — його величина становить лише 6848 міжнародних доларів (доларів США за парите-

том купівельної спроможності валют) і лише наближається до 2/3 докризового рівня 1990 р. За цим індикатором національна економіка відповідає 85 рейтинговому місцю. Згідно зі статистичними даними Міжнародного Валютного Фонду, показник ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності в Україні у 2006 р. становив 7 831,9 дол.

Для порівняння відзначимо, що за цим показником Україна значно відстає від країн — ключових інноваторів, у яких ВВП на душу населення у 4—5 рази перевищує такий в Україні. Зрозуміло, що за цими показниками криються зовсім інші стандарти життя та можливості соціально-економічного розвитку. Крім того, аналізуючи довгострокову динаміку ВВП у національній економіці, слід зважити, що як загальний його обсяг, так і питома величина у розрахунку на душу населення поки не досягли докризового рівня 1990 р.

Якщо брати до уваги розрахунки довгострокових прогнозів зростання ВВП в національній економіці на період 2001—2050 рр., що проведені українськими фахівцями з урахуванням потенційного впливу циклічності у розвитку світової економіки (Економіка України..., 2003, с.124), то момент досягнення ВВП рівня 1990 р. припадає, згідно з оптимістичним сценарієм прогнозу на 2010 р. (з відповідними середньорічними темпами приросту до 2005 р. — 7,3 %, 2006—2010 рр. — 8 %).

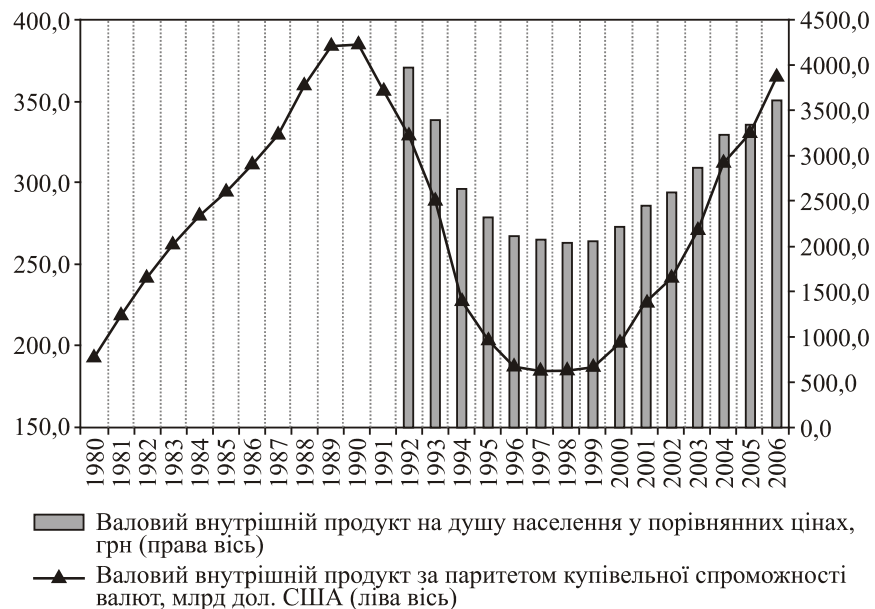

Рис. 3.7. Зміни ВВП в Україні (1980—2006 рр.)

Побудовано авторами за статистичними даними електронної Баз даних Світових економічних оглядів МВФ (World Economic...).

Аналізуючи динаміку ВВП України у розрізі окремих факторів, стає очевидним, що основний чинник його позитивної динаміки упродовж 2002—2006 рр. — це зростання кінцевих споживчих витрат, головним чином завдяки збільшенню обсягів споживання домашніх господарств (рис. 3.8). Нарощення приват-

ного споживання підтримувалося стрімким підвищенням доходів та розвитком споживчого кредитування. При цьому реальні доходи населення зростали в середньому на 15,2 % за рік, а реальна зарплата — 19,2 %.

У 2006 р. від'ємне сальдо експорту-імпорту дещо скоротилось, але негативний його внесок у зростання ВВП продовжує мати місце. Лише у 2002 та 2004 рр., як показують наведені дані, за рахунок чистого експорту ВВП України зростав. Разом з тим, протягом останніх років постійно зростають обсяги валового нагромадження.

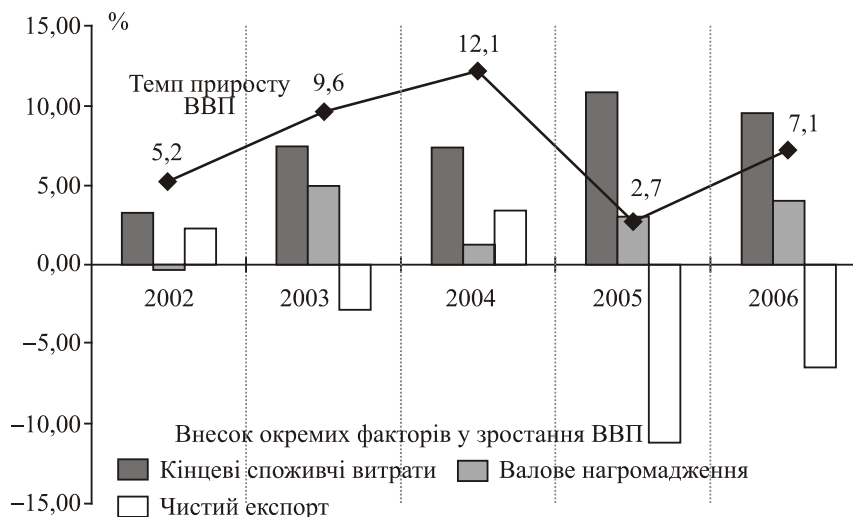

Рис. 3.8. Внесок факторів у зростання ВВП України за категоріями використання, 2002—2006 рр.

Розраховано за даними Держкомстату України.

Однак, хоча за останнє десятиріччя поточні інвестиції і зросли більш як удвічі, за результатами 2006 р. вони все одно становлять лише близько 35 % від рівня 1990 р. Звичайно, їхня якість зараз інакша, ніж за радянських часів, коли значна частка інвестицій спрямовувалася в оборонний комплекс.

У результаті зростання доходів та споживання фактична диференціація населення за рівнем добробуту, про що свідчить коефіцієнт Джині, в Україні стабілізувалась на рівні 0,29—0,30 після досягнення в 1990-х роках найвищого рівня (коефіцієнт Джині становив у 2006 р. 0,327 проти 0,326 у 2005 р.). За існуючими розрахунками, здійсненими Інститутом демографії та соціальних досліджень Національної академії наук України на основі матеріалів Держкомстату України, рівень бідності у 2006 р. порівняно з 2005 р. збільшився на 1 % і становить 28,1 %. У стані бідності перебуває кожне третє домогосподарство із дітьми та кожне третє домогосподарство без дітей, у складі якого був хоча б один безробітний, кожне п'яте домогосподарство, яке складається лише з осіб пенсійного віку, кожне сьоме домогосподарство з осіб лише працездатного віку (Соціально-економічне становище..., 2006). Крім того, зростання доходів населення, яке відбувалось останнім часом за рахунок підвищення рівня мінімальної заробітної плати, зростання розмірів пенсій та окремих видів соціальних допомог, відпо-

відно вплинуло і на збільшення середньомісячних сукупних витрат населення, але не сприяло скороченню диференціації населення за рівнем добробуту.

Своєю чергою, розрив між динамікою зростання реальної заробітної плати (у 2,6 раза за 2000—2006 рр.) і продуктивності праці (майже у 1,5 раза) значно посилюється. І хоча випереджальне зростання заробітної плати можна пояснити її значним виходом із тіні, а досягнутий рівень (в еквіваленті трохи більше 200 дол. на місяць у 2006 р. проти близько 60 дол. у 2001 р.) зберігає конкурентні переваги української економіки, непокоїть незначний рівень зростання продуктивності праці за останні роки. Таке випередження темпів зростання заробітної плати над підвищенням продуктивності праці несе постійну загрозу наростання інфляційного тиску.

Досліджене нами структурування темпів зростання ВВП України за видами економічної діяльності дозволяє зробити висновок, що основний приріст цього показника суспільного продукту у 2006 р. забезпечувався завдяки позитивній динаміці податків на продукти за мінусом субсидій на продукти, оптовій і роздрібній торгівлі й торгівлі транспортними засобами (табл. 3.13).

Таблиця 3.13

**СТРУКТУРУВАННЯ ТЕМПІВ ЗРОСТАННЯ ВВП УКРАЇНИ
ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, 2002—2006 рр.**

Показник	2002	2003	2004	2005	2006
Темп приросту ВВП за рік, %	5,2	9,6	12,1	2,7	7,1
<i>У тому числі:</i>					
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	0,29	-1,61	2,23	0,04	0,04
Добувна промисловість	0,10	0,22	0,14	0,05	0,19
Обробна промисловість	1,66	3,16	2,41	0,06	0,95
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	0,09	0,24	-0,18	0,07	0,13
Будівництво	-0,09	0,93	0,82	-0,56	0,07
Оптова і роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту	0,86	2,42	1,67	-1,86	1,78
Транспорт і зв'язок	0,89	1,36	1,42	1,01	0,89
Освіта	-0,02	0,43	0,00	0,00	0,11
Охорона здоров'я та соціальна допомога	0,14	0,26	0,05	0,00	0,12
Інші види економічної діяльності	1,21	1,86	3,46	1,25	0,98
Чисті податки на продукти	0,06	0,32	0,08	2,62	1,87

Розраховано за даними Держкомстату України.

Так, упродовж 2005—2006 рр. внесок чистих податків (ПДВ, акциз, податки на імпорту) на продукти становив найбільший показник — відповідно 2,62 і 1,87 %, що стало можливим завдяки відносному зростанню їхніх обсягів на 29 % у 2005 р. і 17 % у 2006 р. Якщо у 2005 р. збільшення доданої вартості в окремих секторах було знівельоване падінням у будівництві й торгівлі, і фактично увесь приріст ВВП утворився за рахунок зростання чистих податків, то у

2006 р. така тенденція була дещо скоригована — одночасно зі збільшенням податків зростала додана вартість і інших видів економічної діяльності (найбільшою мірою — обробна промисловість, транспорт і зв'язок, інші види економічної діяльності).

Із цього приводу слід зазначити, що недаремно Україна посідає передостаннє 177-ме місце з простоти системи оподаткування в останньому рейтингу Paying Taxes, підготовленому Світовим банком і аудиторською компанією PriceWaterhouseCoopers. При цьому у країні в середньому за рік сплачується 99 податкових платежів, а кількість годин у рік, витрачених на сплату податків, становить 2 085. Для порівняння, у США останній показник дорівнює 325 годинам, Польщі — 418, в Сінгапурі — 49. У цілому повна податкова ставка (% від прибутку) відповідає 57,3 %. Нижче за нашу країну у рейтингу знаходиться тільки Білорусь (Саакова І., 2007). На думку аудиторів компанії PriceWaterhouseCoopers, займатися чесним бізнесом в Україні — занадто обтяжливо. Врятувати український бізнес можуть лише реформи, вважають автори доповіді. Вони підкреслюють, що спрощення процедури оподаткування — глобальна тенденція (за останні роки відповідні реформи провели 65 країн світу).

Таким чином, в Україні формується загрозлива ситуація, коли приріст основного індикатора нарощення національного багатства держави забезпечується не завдяки традиційним чи новітнім факторам виробництва, а за рахунок податків, що в цілому не може сприяти поліпшенню життєвих стандартів у країні. Слід зауважити, що до 2005 р. зростання ВВП відбувалось шляхом нарощення обсягів виробництва у традиційних галузях економіки, головним чином обробній промисловості. І це відбувається у той час, коли традиційні чинники економічного зростання, що спиралися переважно на мобілізацію ресурсів, нагромаджених за тривалий період спаду в економіці у минулому, практично вичерпуються, а належних структурних змін економічної системи, які стимулювали б інвестиційно-інноваційне відтворення нових ресурсів, не відбувається. Така ситуація є загрозливою в цілому для економічної безпеки держави й істотно підвищує ризики входження національної економіки до стадії стагнації з поступовим переростанням, зважаючи на перманентні інфляційні процеси, у стадію стагфляції.

Подібні висновки впливають і з досліджень фахівців Організації економічного співробітництва і розвитку у спеціальному їхньому звіті «Україна. Економічна оцінка» (2007 р.). Аналітики ОЕСР підтверджують, що недавнє стрімке зростання національної економіки спиралося на чинники, котрі є скороминущими, — до них належать поліпшення умов торгівлі, порівняно низькі ціни на енергоносії та наявність значних вільних потужностей. Для підтримування такої економічної динаміки у середньо- та довгостроковій перспективі Україні доведеться перейти у режим самостійного зростання на основі інвестицій та інновацій. Відповідно, до основних викликів, що стоять перед нашою державою, належать удосконалення господарського механізму, зокрема поліпшення умов для ведення бізнесу, реформування товарних ринків зі спрощенням входу та виходу з них, посилення конкуренції тощо (Економічні дослідження ОЕСР..., 2007). Окрім накопичення капіталу та ефективнішого розподілу ресурсів для цього доведеться підтримувати високі показники зростання сукупної продуктивності факторів виробництва шляхом інтенсифікації інноваційної діяльності та одночасного ефективнішого використання традиційних факторів.

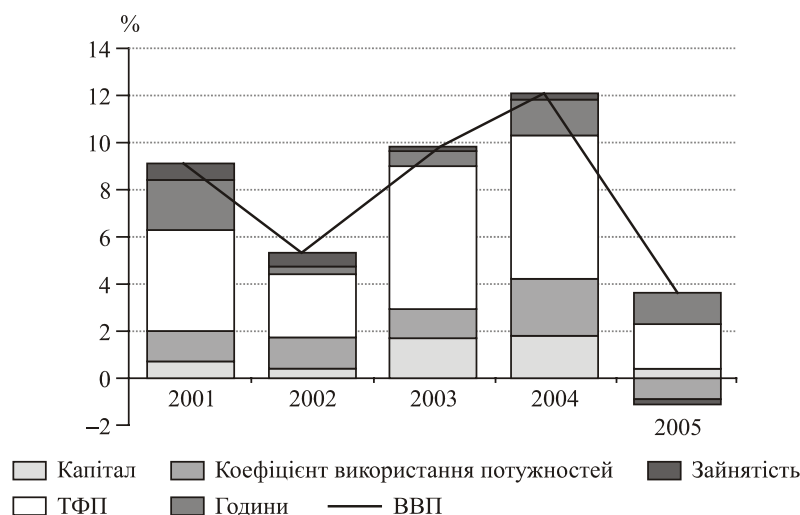

Рис. 3.9. Фактори зростання ВВП (Економічні дослідження ОЕСР..., 2007, с. 25)

За визначенням відомого польського економіста Г. Колодка, величина скорочення частки державних витрат у ВВП країни — визначальний показник для оцінювання ефективності реформ у постсоціалістичних країнах. Вважається, що ознакою хибності державного курсу реформ є зменшення питомої частки державних витрат у суспільному продукті. За даними Державного комітету статистики України, за період 1995—2002 рр. в нашій країні частка державних витрат у ВВП невинно і швидко зменшувалася (з 44,6 % у 1995 р. до 26,7 % у 2002 р.). Переломний момент у нисхідній динаміці державного фінансування припадає на 2003 р., коли рівень відповідних витрат стабілізувався на показнику 28,4 %, після чого спостерігається тенденція до щорічного його зростання, хоча й невеликими темпами — станом на 2006 р. коефіцієнт відношення державних витрат до ВВП країни становив 32,3 %. Поряд з істотним збільшенням абсолютного обсягу і частки державних витрат у ВВП суттєвих і якісних змін у їхній структурі не відбувається. Так, стабільно малою і з тенденцією до подальшого скорочення залишається частка витрат на НДДКР (якщо у 1996 р. їхні обсяги становили 1,38 %, то у 2006 р. — 1 %). Практично незмінними є державні витрати на освіту (6,2 % у 1991 р., 6,4 % — протягом 2002—2005 рр.) та охорону здоров'я (3,7 % у 2004 р.). Таким чином, незважаючи на поступове відновлення докризового рівня державних витрат, радикальних змін у їхній структурі в Україні не спостерігається, ознаками чого є сталі, а часто — зменшувані питомі показники витрат на НДДКР, освіту, охорону здоров'я тощо, тобто такі соціально-економічні індикатори, які є передумовою розширеного економічного відтворення в країні і нарощення життєвих стандартів. Загальновизнано, що інноваційна модель розвитку потребує витрат на фінансування науки не менше 2 % ВВП. Країни, які досягли високих темпів економічного зростання за рахунок інноваційного чинника, відповідають цій вимозі.

Незадовільні умови для ділової активності є наразі основною перешкодою для підвищення рівня та результативності інвестиційно-інноваційної діяльності. Підприємці стикаються з дуже високим рівнем юридичної, регуляторної та політичної невизначеності, що робить ризикованими будь-які довгострокові проекти. Непевність та непередбачуваність дій держави зумовлена в багатьох ви-

падках поширенням корупції з боку державних чиновників, що не сприяє захисту прав власності у країні. Підвищення якості державної адміністрації та зміцнення верховенства закону залишаються, таким чином, серед абсолютно критичних пріоритетів удосконалення господарського механізму в Україні. Послідовна та широка політика дерегуляції могла б чимало зробити для розв'язання цих проблем, оскільки надмірне й часто непослідовне регулювання зазвичай створює можливості для бюрократичного свавілля. Водночас, зазначають аналітики ОЕСР, у багатьох сферах Україна потребує кращого регулювання, а не просто менше регулювання. Для цього вкрай необхідним є усунення численних прогалин та суперечностей у законодавчій та нормативній базах.

У ХХІ столітті відбуваються стрімкі зміни технологічного способу виробництва, якісно змінюються господарська структура, характер економічного зростання, система цінностей і мотивацій, змінюються уявлення про критерії суспільного прогресу. В найближчій та довгостроковій перспективах максимізація інноваційного фактора постає вирішальною умовою сталого розвитку сучасних економічних систем. За таких умов на перший план економічної політики урядів країн виступають перспективи і можливості нарощення інноваційного потенціалу, їхньої здатності досягати та утримувати високі конкурентні позиції на світовому ринку, забезпечуючи при цьому стабільність ринкової кон'юнктури та підвищення якісних показників життя населення.

Свого часу, у радянський період, українські науково-технічні організації відігравали важливу роль у загальносоюзному поділі праці. Основні макропропорції цього комплексу значною мірою збігалися із розмірами промислового потенціалу й внеском України у загальносоюзний показник суспільного продукту. У той же час, за деякими параметрами (наприклад, рівнем насиченості економіки фахівцями з ученими ступенями) спостерігалися істотні відмінності від середніх показників по СРСР (Егоров І., 1993). Більшість науково-дослідних організацій України, включаючи провідні інститути Академії наук, мали яскраво спрямовану технологічну орієнтацію. Так, якщо звернутися до даних про патенти, отримані за кордоном, як слідує із досліджень С. Радозевича та Д. Кутласа, то серед організацій колишніх соціалістичних країн, що мали найбільшу кількість патентів у США, сьоме місце посідав Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона (54 патенти протягом 1969—1994 рр.). Серед інших радянських наукових установ у цьому списку значився лише російський Інститут гірничої справи Сибірського відділення Академії наук СРСР (17 місце, 29 патентів) (Radosevic S., Kutlaca D., 1998, p. 47). Починаючи із 1990-х років технологічний потенціал України значною мірою погіршився.

Як було досліджено науковцями НАН України, в національній економіці підприємства третього технологічного укладу виробляють 58 % загального обсягу продукції промисловості, а їхня частка в інвестиціях становить 75 %. І навпаки, підприємства четвертого технологічного укладу виробляють 38 % продукції, а їхня частка в інвестиціях дорівнює 20 % (Геєць В. М., 2003, с. 16). Тобто, структура інвестицій в економіці України не лише не сприяє прогресивним зрушенням, а й уповільнює їх. Зарадити справі має сприяння нарощенню підприємств шостого технологічного укладу.

Ще від часу здобуття Україною незалежності у державі запроваджувалися різні механізми стимулювання інноваційного розвитку, зокрема цільовий податок у державний інноваційний фонд і фінансування з нього інноваційних програм, багато галузевих державних програм підтримки та розвитку, діяльність

Української державної інноваційної компанії, економічні стимули (пільги) в рамках спеціальних економічних зон, територій пріоритетного розвитку, технопарків тощо. Однак в цілому вся сукупність запроваджуваних заходів державної політики щодо стимулювання інновацій не дала бажаного результату ani у збільшенні обсягів інновацій, ani у підвищенні їхньої якості. Загалом, відсутність успіху державної політики щодо інновацій, як і в більшості сфер державного управління, великою мірою пояснюється інституційною неспроможністю влади до послідовного й ефективного вироблення та реалізації державної політики. Яскравим доказом цього є низькі абсолютні й відносні показники інноваційної активності та міжнародної конкурентоспроможності України у світових рейтингах.

У контексті визначення сучасного стану міжнародної конкурентоспроможності України, у тому числі інноваційної, є доцільним проаналізувати показники, які розраховуються Всесвітнім економічним форумом (ВЕФ). У методиці ВЕФ заслуговує на увагу і рейтингова оцінка інноваційного фактора, яка дозволяє інтегрально врахувати ті чинники, що сприяють інноваційному розвитку країн, зокрема потенціал інновацій, кількість науково-дослідних установ, витрати компаній на НДДКР, співпраця університетів із підприємствами, сприяння з боку держави високотехнологічним розробкам, наявна кількість науковців та інженерів, кількість зареєстрованих патентів, захист інтелектуальних прав. Так, Україна у рейтингу 2007 р. показників Індексу глобальної конкурентоспроможності зайняла 73 позицію зі 131 країни, які досліджувались, втративши чотири рейтингові місця відносно минулого року і, тим самим, поступилася таким країнам, як Литва (38 місце), Росія (58), Казахстан (61), Узбекистан (62), Азербайджан (66), В'єтнам (68), Бразилія (72). Незважаючи на високі темпи економічного зростання, на жаль, не підвищується конкурентний статус національної економіки (рис. 3.10).

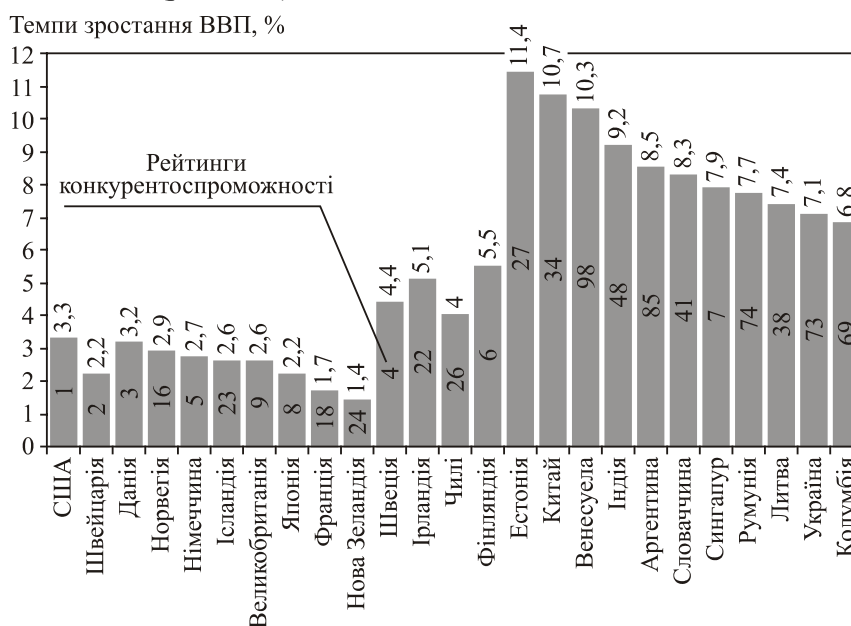

Рис. 3.10. Темпи зростання реального ВВП за країнами (%) та їх глобальна конкурентоспроможність

Найнижчий результат України — 115 місце — у категорії «якість інституцій». Проблемні для нашої країни аспекти: етична поведінка компаній (128 місце), захист прав власності (118), у тому числі прав міноритарних власників (127), прозорість ухвалення урядових рішень (119), дієвість аудиторських і бухгалтерських стандартів (118), незалежність судової системи (111), ефективність використання державного бюджету (111), захист прав інтелектуальної власності (108), довіра суспільства до політиків (107), тягар державного регулювання (104), ефективність корпоративного управління (101), лобіювання ухвалення державних рішень (97), організована злочинність (97).

Значення рейтингу інноваційного фактора в Україні відповідає 65-му місцю (відповідна оцінка становить 3,22). Такий низький показник обумовлений невисокою оцінкою складових інноваційних субфакторів, у тому числі державного сприяння високотехнологічним розробкам (75 місце), наявності кількості науковців та інженерів (70), витрат компаній на НДДКР (67), дослідницької співпраці між університетами та підприємствами (65), кількості науково-дослідних установ (60), кількості зареєстрованих суспільно корисних патентів (58). Зважаючи на низький рейтинг, наведені субфактори були віднесені фахівцями ВЕФ до конкурентних недоліків України. Своєю чергою, до конкурентних переваг у цій сфері традиційно аналітики відносять відносно високий потенціал інновацій (40 місце). Таким чином, за рівнем інноваційної активності, станом виробництва високотехнологічної продукції, обсягами фінансування науки, розвитком інфраструктури інноваційного підприємництва Україна значно відстає від провідних країн світу. Існує істотна невідповідність науково-технічного потенціалу країни загальній продуктивності національної економіки, що зумовлено низькою ефективністю національної інноваційної системи загалом.

Зростання конкурентоспроможності української економіки залежатиме від того, наскільки регіони провадитимуть активну інноваційну політику та стимулюватимуть інноваційну активність суб'єктів господарювання. Незважаючи на значні доробки в теоретичній базі досліджень інноваційних процесів у регіонах, у даній сфері залишається багато нерозв'язаних проблем. Хоча в різних урядових законопроектах неодноразово декларувалось підвищення конкурентоспроможності регіонів України, однак у вітчизняній статистиці цей показник не розраховується, а це ускладнює оцінювання ефективності тих чи інших урядових заходів. Окрім того, всі показники інноваційної спроможності не відповідають світовим методикам і новітнім показникам інноваційної продуктивності за детермінантами конкурентоспроможності регіону, такими як: людські ресурси; генерація знань, передавання їх та використання; інновації.

Нами вперше розрахований показник конкурентоспроможності регіонів України за методикою ЄС та визначені регіони високого конкурентного статусу. Це — м. Київ, Донецька, Одеська, Дніпропетровська, Івано-Франківська області та м. Севастополь. Однак рівні продуктивності праці цих регіонів становлять близько третини продуктивності праці аутсайдерів у Європі. Лише єдиний Київський столичний регіон за рівнем конкурентоспроможності відповідає рівню регіону Acores, який посідає одне із останніх місць серед регіонів ЄС. Тому не випадково має низьку міжнародну конкурентоспроможність і Україна.

3.4.3. Висновки

Проведений аналіз може слугувати підтвердженням безальтернативності для України інноваційного поступу, адже іншим шляхом неможливо забезпечити підвищення міжнародної конкурентоспроможності та якісного економічного зростання. Для цього вкрай необхідною є пришвидшена розбудова національної інноваційної системи на основі довгострокових прогнозів, посилення ролі держави в комерціалізації базисних інновацій, стимулювання інноваційної активності бізнесу з метою нарощення мікро- та макроекономічної конкурентоспроможності держави.

У найкоротші терміни необхідно розробити і прийняти довгострокову стратегію інноваційного розвитку України на період 2010—2020 рр., створивши умови для пришвидшеного переходу на інноваційну модель економічного зростання. Крім того, національна інноваційна система має бути тісно пов'язана з регіональною інноваційною політикою та функціонувати як на регіональному, так і на галузевому рівнях в єдиній системі управління процесами комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності.

Згідно із останніми оцінками українських експертів, основними пріоритетними напрямками у забезпеченні інноваційної моделі розвитку промисловості України і, відповідно, нарощення економічного потенціалу промислового сектору держави, є такі: найбільш ефективне використання існуючого інтелектуального потенціалу для генерування наукових ідей та доведення їх до практичної реалізації; збільшення обсягів виробництва наукомісткої високотехнологічної продукції з високою часткою доданої вартості, конкурентоспроможної на світовому ринку; відродження промислового виробництва на новітніх технологічних засадах; забезпечення прогресивних структурних змін в економіці, здійснення її ефективної структурної перебудови з підвищенням самодостатності, продуктивності, конкурентоспроможності та соціальної спрямованості; забезпечення посилення мотивуючого фактора податків на розвиток вітчизняного виробництва при реформуванні податкової системи України (Активізація інноваційної..., 2007, с. 71—72).

Для того щоб реалізувати ці напрями інноваційного розвитку, необхідно провести суттєві зміни господарського механізму у цілому, у тому числі: модернізувати матеріально-технічну базу, здійснити прогресивну структурну перебудову, забезпечити розвиток людського капіталу, суттєво удосконалити всю систему управління підприємствами, запровадити інноваційний менеджмент. Створити потужну систему фінансування інноваційної діяльності — з усіх можливих джерел. Ними можуть бути приватні та державні венчурні фонди, кошти юридичних та фізичних осіб, іноземні інвестиції тощо. Необхідною передумовою інноваційного розвитку є збільшення фінансування на розвиток науки не менше ніж до 3—4 % ВВП.

Пріоритетними напрямками інноваційної діяльності в Україні повинні бути передусім: інформаційні технології; нанотехнології; біотехнології та генна інженерія. Крім того, зобов'язати органи виконавчої влади України всіх рівнів створювати режим найбільшого сприяння виконанню робіт, спрямованих на реалізацію відповідних пріоритетних напрямів, концентрації на них фінансово-економічних та інтелектуальних ресурсів.

Для цього існують такі об'єктивні передумови, як наявність визнаних у світі власних наукових шкіл та унікальних технологій, здатних стимулювати розви-

ток високотехнологічного виробництва на рівні найвищих стандартів. Лише шляхом повноцінної розбудови національної інноваційної системи в Україні будуть створені реальні передумови для радикального оновлення технологічного рівня виробництва, підвищення продуктивності праці і, як наслідок, міжнародної конкурентоспроможності країни. Разом з тим, подальша відмова від ефективної інноваційної політики може призвести до консервації накопичених у країні передумов структурної деградації, оскільки стабілізаційне зростання останніх років не є достатнім свідченням позитивних довгострокових перспектив української економіки і підвищення її конкурентоспроможності у світовому економічному просторі.

3.5. Сучасна торговельна політика України

3.5.1. Вступ

У процесі формування чинного торговельного режиму в Україні можна виділити чотири основні етапи: автономної розробки торговельної політики країни (1991—1994); початкової лібералізації (1994—1999); активної лібералізації на засадах правил та принципів СОТ (1999—2008); проведення торговельної політики як повноправним членом СОТ (з травня 2008).

На першому етапі зовнішньоторговельний режим значною мірою відображав спадок планової економіки і характеризувався широким використанням обмежувальних заходів (насамперед через квоти, ліцензування та державну торгівлю). Крім того, на внутрішньому ринку широко застосовувалися ціновий контроль та обмеження валютних операцій.

На фоні динамічного розвитку світової торгівлі та виробництва в 90-х роках минулого століття Україна переживала період значних випробувань, пов'язаних, насамперед, з розбудовою держави та кризовим станом вітчизняної економіки. Ситуація погіршувалася тим, що старі, командно-адміністративні важелі регулювання економіки не виправдовували себе, а досвіду застосування інших не було. В першу чергу це стосувалося сфери міжнародної економічної діяльності та захисту національних економічних інтересів, що було зумовлено існуванням в Радянському Союзі монополії на зовнішню торгівлю, а з 1973 р. і на інші види зовнішньоекономічної діяльності. Тому система регулювання міжнародної економічної діяльності України і, зокрема, зовнішньої торгівлі створювалась за моделями країн з різними рівнем економічного розвитку, структурою економіки, національними економічними пріоритетами, а на практиці реалізовувалась методом проб та помилок.

На початку 90-х років негативний вплив на формування внутрішнього ринку та подальший соціально-економічний розвиток мала тарифна політика України. Єдиний митний тариф, прийнятий 11 січня 1993 р., з більшості тарифних позицій передбачав ставки мита на рівні 0—10 відсотків. Лише дуже незначна частина товарних позицій була об'єктом більш високих ставок мита — 15—30 відсотків, а для алкоголю і тютюнових виробів максимальний рівень митного обкладання передбачався на рівні 50 відсотків. Середньозважена ставка імпортного мита була на порядок нижче, ніж у розвинених країн світу. Водночас існу-